

rib, II, 171). İbn Hafsûn'un Emevî yönetimine karşı isyanının sebepleri hususunda bazı araştırmacılar Endülüs'teki toprak mülkiyeti, vergiler, etnik ayırım ve politik istekler üzerinde dururlar. Bunların doğruluğu şüphesiz olmakla birlikte onun kişiliği ve halk üzerindeki etkisi de göz önünde tutulmalıdır. Çünkü devlete karşı her ayaklanmasında halktan, özellikle müvelledün ve Berberler'den çok sayıda taraftar toplamakta ve onlardan aldığı güçle isyanlarına devam etmekteydi. İbn Hafsûn'un ölümünden sonra onun başlattığı isyanı oğulları Ca'fer, Süleyman, Abdurrahman ve Hafs on yıl daha sürdürmüşler ve zaman zaman bazıları kendi aralarında çarpışmak suretiyle yine kan dökülmesine sebep olmuşlardır. Neticede III. Abdurrahman'ın kuşattığı Bûbeşter Kalesi 23 Zilkade 315 (19 Ocak 928) tarihinde son âsi lider Hafs'ın eman dilemesiyle ele geçirilmiş ve tamamen yıkılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdürabbih, *el-İk'dû'l-ferîd*, IV, 509-510; İbnü'l-Kütyye, *Târîhu İftitâhî'l-Endelûs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1402/1982, s. 116; *Ah-bâr mecmû'a*, s. 133, 135; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 361; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 117-118, 131-133, 171; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 132-140; J. Foster, *History of the Dominion of the Arabs in Spain*, London 1912, I, 302-303; Dozy, *Spanish Islam*, s. 316-323, 382 vd.; E. Lévi-Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1950, I, 302, 329-396; a.mlf., "Ömer b. Hafşûn", *İA*, IX, 467-468; L. Suárez Fernández, *Historia de Espana edad media*, Madrid 1978, s. 69; Hâlid es-Süfî, *Târîhu'l-Arab fi'l-Endelûs: 'Aşrû'l-imâre*, Bingazi 1980, s. 262-265, 279-282, 289-301; Emîn Tefvîk et-Tîbî, *Dirâsât ve buhûş fi tâ-rîhi'l-Mağrib ve'l-Endelûs*, Trablus 1984, s. 120-150; a.mlf., "Umar b. Hafşûn", *EP* (İng.), X, 823-825; Bessâm el-Aselî, *'Abdurrahmân en-Nâşir*, Beyrut 1988, s. 29-30, 36; S. M. İmâmüddin, *Endülûs Siyasi Tarihi* (trc. Yusuf Yazar), Ankara 1990, s. 140-142, 147, 154, 163-165; Mehmet Özdemir, *Endülûs Müslümanları: Siyasi Tarih*, Ankara 1994, s. 95; Birsel Küçüksipahioğlu, *III. Abdurrahman Dönemi Endülûs Tarihi* (yüksek lisans tezi, 1996), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 23-29; R. Marin-Guzman, "Social and Ethnic Tensions in Al-Andalus: Cases of Ishbiliyah (Sevilla) 276/889-302/914 and Ilbirah (Elvira) 276/889-284/897: The Role of Umar ibn Hafşûn", *IS*, XXXII/3 (1993), s. 279-318; a.mlf., "Rebellions and Political Fragmentation of Al-Andalus: A Study of the Revolt of Umar ibn Hafşûn in the Period of the Amir Abd Allah (888-912)", a.e., XXXIII/4 (1994), s. 419-473; a.mlf., "The End of the Revolt of Umar ibn Hafşûn in Al-Andalus: The Period of Abd Al-Rahman III (912-928)", a.e., XXXIV/2 (1995), s. 153-205; a.mlf., "The Causes of the Revolt of Umar ibn Hafşûn in Al-Andalus", *Arabica*, XLII/22, Leiden 1995, s. 180-215; "Bûbeşter", *İA*, II, 829; Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman", *DA*, I, 120; a.mlf., "Abdurrahman III", a.e., I, 152.

BİRSEL KÜÇÜKSİPAHIOĞLU

ÖMER el-HALVETİ

(عمر الخلوئی)

Ebû Abdillâh Sirâcüddin Ömer
b. Şeyh Ekmelüddin el-Gilânî el-Halvetî
(ö. 800/1397 [?])

Halvetiyye
tarikatının kurucusu.

İran'ın Gilân bölgesinde Hazar denizinin kıyı şeridi yakınlarındaki Lâhicân şehrinde doğdu. Aslen Şirvanlı olup soyu Şirvan'ın meşhur şeyh ailelerine dayanır. İlk tasavvuf terbiyesini babasından aldı. Gençliğinde askerliğe ilgi duyarak İlhanlılar'ın hizmetine girdi ve Emîr Çoban'ın ordusunda savaşırken esir düştü. Esaretten kurtulunca Hârizm'e gidip Halvetiyye silsilesinde Ahî Muhammed diye anılan amcası Şeyh Ebû'l-Füyûzât Kerîmüddin Muhammed el-Hârizmî'ye intisap etti, sülûkünü onun yanında tamamladı. Ardından amcası ile birlikte Lâhicân'a dönüp Herî kasabasına yerleşti. 780'de (1378) amcasının vefatı üzerine onun irşad makamına geçti. Herî'de başladığı irşad faaliyetini Tebriz civarındaki Hoy şehrinde devam ettirdi. Şehrin yöneticileriyle iyi ilişkiler kurdu. Daha sonra Mısır'a gitmek üzere Hoy'dan ayrıldı. Mısır'da iken yedi defa hacca gittiği belirtilmesine göre burada uzunca bir süre kalmış olmalıdır. Gilân hâkimi Sultan Üveys, Memlûk sultanına bir elçi göndererek onu Herî'ye davet etti. Sultan tarafından değerli hediyelerle ülkesine uğurlanan Ömer el-Halvetî irşad faaliyetini Tebriz'de sürdürdü. Tebriz'de 800 (1397) yılında vefat ettiği ve Mîr Ali Zâviyesi hazinesine defnedildiği kaydedilmekteyse de son zamanlarda yapılan bazı araştırmalarda onun Azerbaycan'ın Şamahı şehrinin Avahil köyündeki Pîr Ömer Sultan Ziyaretgâhı diye tanınan mekânında medfun olduğu belirtilmekte, ayrıca bu köyde doğduğu ileri sürülmektedir (Rihîm, s. 101).

Ömer el-Halvetî'nin tarikat silsilesi, şeyhi Ahî Muhammed vasıtasıyla İbrâhîm Zâhid-i Geylânî'ye nisbet edilen, ancak kurumlaşmış bir tarikat halini almayan Zâhidiyye silsilesiyle birleşir. Bu silsile İbrâhîm Zâhid-i Geylânî'nin halifesi Safiyyüddin Erdebîlî'de Safeviyye, Ömer el-Halvetî'de Halvetiyye tarikatına dönüşmüştür. Seyfeddin, Zahîrüddin, Bâyezîd-i Pürânî ve Ahî Mîrem adlı dört halife yetiştiren Ömer el-Halvetî'nin silsilesi Ahî Mîrem, Hacı İzzeddin Türkmânî ve Sadreddîn-i Hiyâvî vasıtasıyla devam ederek tarikatın ikinci pîri Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye ulaşmıştır. Halvetiyye, İslâm dünyasının en yaygın tarikat-

larından biri olduğu halde Ömer el-Halvetî'nin adının kendisinden yaklaşık bir asır sonra yazılan Abdurrahman-ı Câmî'nin *Ne-fehâtü'l-üns*'ünde yer almaması onun çağında tanınmadığını göstermektedir. Nitekim bazı kaynaklar amcası Ahî Muhammed'in şeyhi İbrâhîm Zâhid-i Geylânî'yi, Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'yi veya Ömer el-Halvetî'nin şeyhi olarak geçen Muhammed b. Nûr el-Bâlîsî el-Halvetî'yi tarikatın pîri olarak kabul etmektedir.

Ömer el-Halvetî'nin halvet hayatını çok sevdiği, uzlete çekilip ibadet ve zikirle meşgul olmaktan büyük bir zevk duyduğu için "Halvetî" nisbesini aldığı söylenir. Halvette iken sürdürdüğü esmâ-i seb'a ile (Allah'ın yedi ismi: Lâ ilâhe illallah, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kâhhâr) zikir geleneği daha sonra diğer tarikatlarca da benimsenerek geliştirilmiştir. Ömer el-Halvetî'nin birbiri ardınca kırk erbaîn çıkardığı, son erbaîni tamamladığında Hz. Peygamber tarafından kendisine kırk adet dâl harfi işaretli bir taç ihsan edildiği, böylece sûfler arasında menekşe renkli çuha üzerine dört terekli (terk) dâl tacı ilk giyen mutasavvıf olduğu kaydedilmektedir. Dervişlerine halvet, uzlet ve sükûtu tercih etmelerini, velâyet ehli kişilerle beraber bulunmalarını tavsiye eden Ömer el-Halvetî tarikatın esasını ilk sûflilerden Hâtîm el-Esâmî'nin bahsettiği dört ölüm türüyle açıklamıştır. Sâlik devamlı nefesine muhalif olmalı, onunla mücadele etmeli (mevt-i ahmer / kızıl ölüm), her türlü belâyâ sabretmeli (mevt-i esved / siyah ölüm), var olanla yetinmeli, şikâyetten kaçınmalı (mevt-i ahdar / yeşil ölüm), az yemeli ve sürekli riyâzette olmalıdır (mevt-i ebyaz / beyaz ölüm). Sülûkün nihayetinde Hakk'a ulaşmak ancak bu dört ölümü nefiste tatmakla gerçekleşir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 281, vr. 168^b-172^a; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 138-142; Harîrzâde, *Tibyân*, I, vr. 343-347; *Tomar Halvetiyye*, s. 4-37; B. G. Martin, "A Short History of the Khalwati Order of Dervishes", *Scholars, Saints and Sufis* (ed. N. R. Keddie), Berkeley-Los Angeles 1972, s. 276-277; Mehmet Rihîm, *Seyid Yahya Bakuvî ve Halvetilik*, Bakü 2005, s. 101; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Euliyâ* (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, III, 132-134; H. J. Kissling, "Halveti Tarikatı I" (trc. M. Serhan Tayşî), *Bûlten: Bilim ve Sanat Vakfı*, V/32, İstanbul 1993-94, s. 28-42; Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *AÇİFD*, XXXIX (1999), s. 536-563; F. de Jong, "Khalwatiyya", *EP* (İng.), IV, 991.

MEHMET SERHAN TAYŞİ